

Verenigde Staten	2,4	3	2,9	2,9	2,8	2,6	4,25	4,2	4,2	3,8	3,9
Japan	0,2	2,5	2,4	2,7	2,6	2,0	1,75	1,3	1,8	1,7	1,4
Eurogebied	0,9	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	2	1,7	1,8	1,8	1,9
Nederland	0,2	- 0,75	- 0,7	- 0,5	- 0,9	- 0,5	1	1,1	1,0	0,6	1,4

Publicatiedata: cpb december 2003, CF (Consensus Forecasts): november 2003, OESO: november 2003, EC: oktober 2003 en IMF: september 2003.

Uitvoer draagt herstel

De uitvoer zal dit jaar opnieuw niet toenemen. De wederuitvoer- ingevoerde goederen die na een kleine bewerking weer uitgevoerd worden - groeit slechts in lichte mate door een lage vraag naar computers en consumentenelektronica vanuit het buitenland. De in Nederland gemaakte uitvoer zal zelfs dalen, deels vanwege de lage buitenlandse vraag, maar ook doordat 'Made in Holland'-producten zich de laatste jaren uit de markt geprijsd hebben. Volgend jaar kan het bedrijfsleven profiteren van het herstel van de wereldeconomie, waardoor de uitvoer weer flink kan groeien. Dan zal de uitvoer vrijwel in zijn eentje verantwoordelijk zijn voor de economische groei.

Nederlandse exporteurs blijven ook volgend jaar nog marktaandeel verliezen. De concurrentiepositie blijft onder druk staan door de waardevermindering van de euro en de sterke stijging van de arbeidskosten. De arbeidskosten stijgen al sinds 1997 harder dan in het eurogebied. De loonstijging neemt dit jaar weliswaar af, maar niet genoeg om de lage arbeidsproductiviteitsgroei te compenseren. Volgend jaar zullen de arbeidskosten waarschijnlijk wel een stuk minder toenemen door een verdere afname van de loonstijging en een sterk conjunctureel herstel van de arbeidsproductiviteit. Omdat lagere arbeidskosten zich meestal met enige vertraging vertalen in lagere uitvoerprijzen, biedt dit perspectief voor de jaren na 2004.

Gezinnen somber

De gezinnen zijn nog zeer somber gestemd, ook al verbeterde het consumentenvertrouwen in november licht. De particuliere consumptie zal dit jaar met maar liefst 3/4 procent afnemen. De belangrijkste reden is de daling van het reëel beschikbaar inkomen van gezinnen. De koopkracht staat onder druk - vooral door de hogere pensioen- en ziektekostenpremies - en de werkloosheid loopt flink op. We verwachten dat volgend jaar het beschikbare inkomen en de consumptie weer voorzichtig toenemen. De reële loonstijging neemt weliswaar af en de werkloosheid blijft oplopen, maar daar staan minder lastenverzwaring en minder stijging van de pensioenpremies tegenover.

Volgend jaar zullen waarschijnlijk ook de negatieve gevolgen van de gedaalde aandelenkoersen op de consumptie verdwenen zijn. Sinds het hoogtepunt van de beurshausse in 2000 tot eind vorig jaar halveerden de beurskoersen bijna, wat de bestedingen van gezinnen sterk onder druk heeft gezet. In de aanloop naar de oorlog in Irak kalfden de beurskoersen nog verder af, maar in de maanden daarna herstelden de koersen weer tot de stand van eind 2002.

Investerings dalen

De investeringen dalen sinds 2001 en ook dit en komend jaar zal daar nog geen verandering in komen. De bezettingsgraad neemt dit jaar verder af - door de daling van de productie - en zal volgend jaar nog erg laag blijven, wat investeren minder noodzakelijk maakt. Bovendien is de winstgevendheid van het bedrijfsleven verder achteruitgegaan. De zogenaamde arbeidsinkomensquote bereikt dit jaar een niveau dat sinds begin jaren tachtig niet meer gehaald is. De lage winsten, die hiervan het spiegelbeeld vormen, maken het onaantrekkelijk te investeren en bemoeilijken bovendien de financiering. Volgend jaar zal naar verwachting enig winstherstel optreden, maar dat zal onvoldoende zijn om de afname van de investeringen een halt toe te roepen.

Werkloosheid loopt op

Na een uitzonderlijk sterke werkloosheidsstijging begin dit jaar is de toename gedurende de zomermaanden wat afgevlakt. Dit zal naar verwachting slechts tijdelijk zijn. De productie is dit jaar gekrompen en de winstgevendheid is verder verslechterd. Bedrijven zullen daarom voorlopig hun personeelsbestand moeten blijven afslanken, waardoor de werkgelegenheid in de marktsector volgend jaar wederom zal dalen. Bovendien zal door de bezuinigingen de werkgelegenheidsgroei in de collectieve sector verder afnemen. We verwachten dat de werkloosheid verder oploopt, tot zeven procent van de beroepsbevolking.

Output gap bereikt recordomvang

Het beoordelen van de ernst van een conjuncturele neergang geschiedt de laatste jaren steeds vaker aan de hand van de zogenoemde output gap, oftewel het verschil tussen het feitelijke en het geschatte potentiële productieniveau. Het voordeel van de output gap is dat hierin de conjuncturele situatie zowel op de arbeidsmarkt als op de productmarkt tot uiting komen. Een nadeel is dat de potentiële productie niet wordt gemeten, maar moet worden geschat.

Door de aanhoudende lage economische groei is de output gap in de afgelopen jaren in extreme mate verslechterd. In 2000 ging de feitelijke productie nog circa drie procent uit boven dat van de potentiële productie, maar vorig jaar is de output gap al van teken omgeslagen en dit jaar bedraagt de output gap naar verwachting circa minus drie procent (zie figuur). Volgend jaar loopt de output gap nog verder op doordat ook dan de feitelijke groei nog achterblijft bij de potentiële groei.

Hoewel de gemiddelde groei in de periode 2001-2004 vergelijkbaar is met die in de periode 1980-1983, is de huidige output gap nog een stuk negatiever dan tijdens de recessie van begin jaren tachtig. Dit wordt vooral veroorzaakt doordat de feitelijke werkloosheid uitstijgt boven de evenwichtswerkloosheid, wat destijds niet het geval was (zie figuur). De structurele situatie op de arbeidsmarkt is momenteel gunstiger dan begin jaren tachtig, wat tot uitdrukking komt in een lagere

evenwichtswerkloosheid. Indien er onder normale omstandigheden minder personen werkloos zijn, kunnen meer personen deelnemen aan het productieproces. De potentiële productie is daardoor hoger en de output gap negatiever.

Lage inflatie

In oktober is de inflatie uitgekomen op 2,0 procent. Daarmee was de geldontwaarding voor de tweede maand op rij lager dan in het eurogebied. De inflatie beweegt zich nu al een half jaar op of net boven de twee procent. Maar naar verwachting kan de inflatie volgend jaar verder afnemen tot gemiddeld 1 1/2 procent. De arbeidskostenstijging neemt volgend jaar sterk af, de waardestijging van de euro zorgt voor lagere invoerprijzen en bovendien verwachten we dat de olieprijsen wat zullen afnemen. De prijzenoorlog die momenteel in de supermarkten woedt, zal de komende tijd ook bijdragen aan een lager inflatiecijfer.

Loonstijging neemt af

De loonstijgingen vlakken langzaam maar zeker af. Nu voor meer dan tachtig procent van de werknemers in de marktsector een cao is afgesloten, zal de contractloonstijging dit jaar waarschijnlijk uitkomen op 2 3/4 procent. Onder invloed van scherp oplappende werkloosheid en afnemende inflatie zal de loonstijging volgend jaar verder afnemen tot naar verwachting 1 1/4 procent. Omdat een deel van de loonstijging al vast ligt, betekent dit een loonstijging van iets boven de nul procent in nog af te sluiten cao's. In het sociaal akkoord van dit najaar is een nullijn overeengekomen, maar tijdelijke loonsverhogingen in goed draaiende sectoren behoren nog wel tot de mogelijkheden.

Tekort boven drie procent

Het begrotingstekort zal waarschijnlijk de drie-procentsnorm van het Stabiliteits- en Groeipact overschrijden - alle bezuinigingen en lastenverzwaringen ten spijt. De uitzonderlijk lage economische groei leidt tot een vergaande uitholling van de belastingontvangsten en een sterke stijging van de werkloosheidsuitgaven. Daarnaast nemen de zorguitgaven nog steeds in rap tempo toe. Het EMU-tekort zal dit jaar rond de drie procent uitkomen en volgend jaar - bij ongewijzigd beleid - verder toenemen tot naar verwachting 3 1/4 procent.

Hoewel het begrotingstekort hiermee de limiet van drie procent uit het Stabiliteits- en Groeipact overschrijdt, betekent dit niet automatisch dat Brussel dit tekort als 'excessief' zal aanmerken. Nederland kan zich mogelijk beroepen op uitzonderlijke economische omstandigheden, die tot uiting komen in een krimp van de economie met 3/4 procent dit jaar en een gemiddelde groei die inmiddels meerjarig ruim onder de potentiële groei ligt.

Conclusie

De Nederlandse economie is weliswaar herstellende van de recessie, maar de groeicijfers zullen voorlopig nog aan de lage kant blijven. De economische groei is volgend jaar het laagst van alle eu-landen en de zogenaamde 'output gap' - het verschil tussen het feitelijke en potentiële productieniveau - zal een nieuw laagterecord bereiken. Het wordt bijzonder lastig om bij dergelijke lage groeicijfers het EMU-saldo volgend jaar binnen de in het Stabiliteits- en Groeipact afgesproken grenzen te houden.

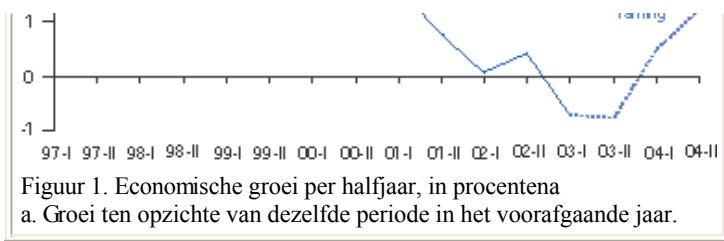
Barthold Kuipers en Johan Verbruggen

[tabel 2](#)

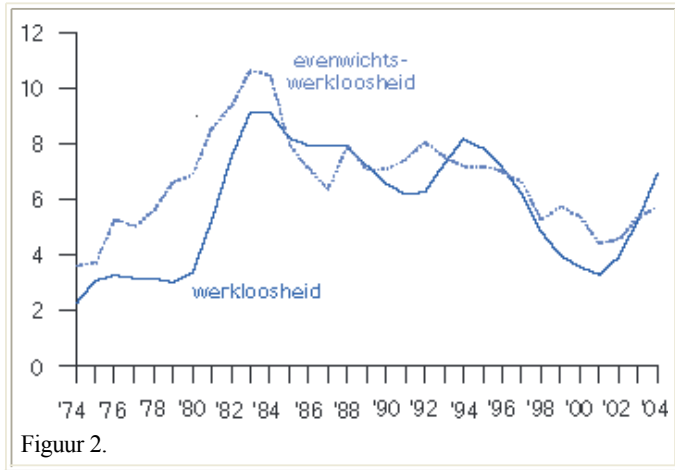
Kerngegevens 2002-2004	2002	2003	2004
bruto binnenlands product (bbp)	0,2	- 3/4	1
particuliere consumptie	0,8	- 3/4	3/4
bedrijfsinvesteringen	-5,9	- 4 3/4	-2 3/4
uitvoer van goederen	0,0	- 1/4	4 1/4
consumentenprijsindex (cpi)	3,5	2	1 1/2
contractloon marktsector	3,4	2 3/4	1 1/4
werkgelegenheid in personen	0,8	- 3/4	-1
werkloosheid (niveau, %)	3,9	5 1/4	7
arbeidsinkomensquote (niveau, %)	84,9	87 1/4	86
emu-saldo (niveau, % bbp)	-1,6	-3	-3 1/4

[figuur 1](#)

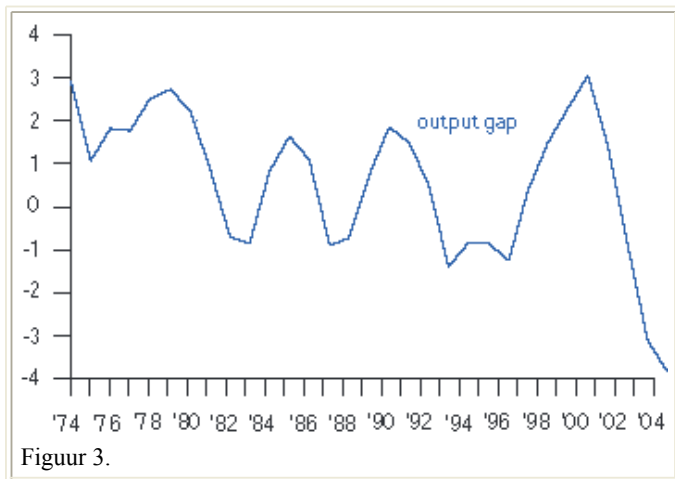

figuur 2

figuur 3

1 Dit geldt ook voor CPB-ramingen. Zie H.C. Kranendonk en J.P. Verbruggen, Trefzekerheid van CPB-prognoses voor de jaren 1971-2001, CPB Memorandum nr. 53, Den Haag, 2002, blz. 6.